

Часлав Николић
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац

ЕДЕНСКИ ВРТ ВРЕМЕНА ЧУДА

У раду се разматра слојевито значење фигуре лудила, у вези са сликом Еденског врта у причи „Чудо у Гадари“, из књиге *Време чуда* Борислава Пекића.

Кључне речи: лудило, књижевност, *Време чуда* Борислава Пекића, бог, ђаво, модернизам, постмодернизам

*Можда и јесам луд. Али не дам ја своје лудило.
Лепо је моје лудило. Камо да нас има више лудих?
(Борислав Пекић, Време чуда)*

Теза да је концепт свести културолошки условљен проиходи из запажања да, осим што у себе „укључује системе разумљивости“ – памћење, сан, страх, наду, предсказање – категорија свести „обично се контрастира са спољним светом или 'телом'“.¹ Ако се, међутим, свест толико осамостали у односу на све друге и туђе фигуре, у односу на читав спољни свет, онакав какав он јесте за друге, тако да се свако компарирање игнорише, јер је одбачено као сувишно, већ се у осећају самодовољности концентрише разумљивост, онда, очито, имамо пример одметнуте свести – фигуру израстања хиперсвести, која је заборавила на друге, која се не преиспитује, јер је, у одсуству и у излишности релација, потпору и инспирацију пронашла у креацији. Нови вид разумљивости не провоцира проблем односа са другим, јер се утемељује на неусловљеном признању садржаја од културе ослобођене свести.

Сва ментална стања имају ревидирано усмерење и домашај: не постоје више с обзиром на себе у односу са другим/другима, већ једино с обзиром на себе и своју креацију. Ананије и Легион, јунаци приче „Чудо у Гадари“, из *Времена чуда* (1965) Борислава Пекића², остварују један нарочити вид субјективности³, оне субјективности

1 Едвард Брениген, „Субјективност као нарација“, *Реч*, број 35-36, јул-август 1997, 153.

2 Сви цитати према: Borislav Pečić, *Vreme čuda*, Solaris, Novi Sad, 2006.

3 Под субјективношћу у приповедању, Брениген разуме онај „специфичан облик или ниво нарације, где се казивање приписује неком лику из приповести, а што ми прихватамо као да смо и ми сами у ситуацији у којој је лик“. (Едвард Брениген, наведено дело, 151).

која је незаинтересована за спољна признања и квалификације, и више их не чује, већ је, разрешена сентименталних реминисценција, окренута новоосмишљавајућем ситуирању својих носилаца, након *великог расцепа*. Под визијом се обично подразумева „интроспекција лика“, али Ананијеве и Легионове визије револуционишу тај појам и то стање: уместо да „простор постоји као да га лик види или ствара, иако сам чин гледања може постати метафоричан, као у сећању или сну“, у Пекићевој причи „Чудо у Гадари“ простор постоји управо *јер* га јунак види и ствара, и, занемаримо ли поетичко ишчитавање текста, тако створени простор није метафоричан, као што није у сећању или у сну. И доиста, како показује Едвард Брениген, „лик може видети исту ствар на много начина: у стварности, у сну, као флешбек“⁴. али може – и ту многострукост виђења можда понајвише добија – и у лудилу. Међутим, оно што нас у вези са фигуром лудила у *Времену чуда* интересује није само „како, под којим условима лик може да види“⁵, већ, макар и егзотичности визије ради, и „шта је то што види“.

Усредсређеност Ананија и Легиона на очување њиховог рајског врта наговештава губитак интересовања за наду херменеутике у расветљавање „контура 'оквира', 'хоризонта'“, те одабирање онога што сву пажњу сакупља и концентрише у средиште видног поља, у самог себе и у собом-пројекцију најближег околиша. Интерпретирајући филм *Соларис* Андреја Тарковског, из 1971. године, Павле Леви на примеру духовне трансформације главног јунака показује да је људско знање оивичено, али не само оним 'споља', већ и оним што долази изнутра, „из дубине субјектовог психичког апарата“, односно „човеково доживљавање спољашње 'реалности' је великим делом условљено његовом/њеном психичком климом“⁶. Преображај Ананија и Легиона на крају приче „Чудо у Гадари“ неминовно је довршење преврата у који се лудилом ступило, преврата који је био обећање читаве њихове будућности, оне која је омогућила креацију света какав се жели, као и оне будућности која их је вратила свету који је њих желео.

Девиијантност Ананија и Легиона у причи „Чудо у Гадари“ манифестује постојање неколиких ексклузивних менталних орбита, са посве својим, наглашено друкчијим од других, начинима креације видног поља, насупрот налогу остатка света за виђењем тога света као једног, истог, за све. Иако наизглед (сценографски) опречни,

4 Исто, 153.

5 Исто, 153.

6 Павле Леви, „Океан Соларис“, *Реч*, број 35-36, јул-август 1997, 172.

иако и од стране својих твораца проглашени за самодовољне и јединопостојеће, светови које у својој безумности осмишљавају Ананије и Легион прихватањем овог другог – као прихватања права другости на самопотврдом догођено изграђивање – уистину потпомажу постојање и себе и другог, док је објективно дати свет њиховом перцепцијом посве измењен. Исус Христос као реметилачки фактор Ананијевог и Легионовог лудила постаће реализатором апокалипсе њихових у лудилу креираних егзистенција, те, на крају „Чуда у Гадари“, и режисером нове, суптилно пародиране генезе и објаве света који знамо.

Ананије и Легион разарају истост и парадоксално подношљиву различитост света, као царство њима неподношљивих упрошћавања: „А оно што гледаху беше Гадара, град у Земљи гергесињској, трговачка варош која је њеним житељима одувек била иста или подношљиво различита, као што се ништавно разликују живописци истог предмета“ (106). Двојица лудака превазилазе ништавност разликовања мноштва живописа истог предмета собом спроводећи револуцију унутар самог предмета, отварајући расцеп унутар истости која се, као таква, више неће моћи стабилизovati, наново успоставити и признати док је својим доласком не призове божји син. Свет у којем може постојати нешто што је исто као нешто друго и што се сваким виђењем мора верификовати као такво, као исто – јер ништавне су (а зато су и подношљиве) разлике у перцепцији истог –, свет у којем се подноси сопствена утопљеност у ништавило, свет у којем сви виде исто (јер је свет у коме сви виде различито свет антидруштва, антиисторије, свет изванредних негација) Ананије и Легион дестабилизују антиномијама, раздеобама, револуционисањем различитости.

Приповедач у причи „Чудо у Гадари“ суптилно евоцира проблематику космогонијске демократичности, варирајући обраћање распетог Исуса Христа богу, из *Светиоџ јеванђеља по Луки*, – „А Исус говораше: 'Оче, опрости им, јер не знају шта чине!'“ (Лк 23, 34) –, али истодобно богатећи природу и намену свога говора:

„Безумна је била толеранција између та два света, али пронашли су је лудаци па нека им буде опроштено; недолична је била разлика између та два света, али су је увидели лудаци па нека им буде опроштено; опасна је била слобода живети у свом свету, али су је лудаци користили па нека им буде опроштено; грешно је било преправљати природу, али су је лудаци, учећи је нечему чему је Бог није научио мењали, па нека им буде опроштено“ (105).

Борислав Пекић разрађује инверзију унутар које позив да грешнима буде опроштено претходи Христовом исцељењу Ананија и Легиона. Чини се као да у апелу „нека им буде опроштено“ живе сви гласови овога света – *Нико нас неће поделити више на добре и зрешне* –, а у тим гласовима, не у богу, и обећање искупљења. Приповедачево чинодејствовање на почетку приче „Чудо у Гадари“ у саму институцију литературе уграђује формулу консензусног прихватања фигура лудих и фигуре лудила, упркос незаборављеним параметрима етички и ментално беспрекорног учествовања у историји света – упркос обележјима јавног прогреса: умно, долично, безопасно, узорно. Али литература опрашта својим јунацима ризик којим освајају простор апсолутних могућности, зато што баш у њу полагају награду због које су ризиковали: међусветовна толеранција, независност, неподређеност, слобода, неусловљеност располагања природом. Јер да литература није огласила опрост грехова, „како би се иначе догодило да Ананије и Легион чуче на крову гроба и посматрајући Гадару прозборе овако“ (105). Не, дакле, друкчије, него баш „овако“. И док говоре „овако“, Ананије и Легион могу да говоре у литератури, која је церемонијално обележила пристанак на блискост за коју свет истости и ништавности не може да пристане: „па нека им буде опроштено“.

Подударности у емпиријском свету – у истости времена, простора, чињеница, и у њиховој обезначености – не могу да суспрегну креирање несагласног, противречног. Нови свет егзистира на другачијости догођеној епифанијским преображајем стварности, као репрезентацијом свемоћног поезиса. Јер само као „сасвим различити“, или у ситуацији прожимања као „две разнородне светлости“, Ананијев и Легионов свет овакво своје постојање могу да изговоре унутар фактуалног света тако да јесу и насупрот фактуалног света, односно тако да је фактуални свет „безначајна слика“ изван које одсудно постоји оно што је у лудилу пронађено, виђено, кориштено, поправљено.

Антимиметичност као делатни чинилац Ананијевог и Легионовог света ништи свако позајмљивање. Пошто је „онај други“ увек „друкчији“ и пошто се у доследној другачијости обезбеђује опстанак светова, никакво наслеђено знање, никакве успоредбе не могу се уважити. Једноставност која се живи, осећа и брани мора, да би то остала, редуковати или сасвим одагнати извесне смислове и идеје које не проистичу из осећања непосредног искуства. Обећање смрти стога за ову двојицу не представља никакав надвијајући ам-

блем традиције и белег живота који интензивно мисли и живи свој крај, чак ни осећај мањка услед одсуства једног појма:

„Пошто у њиховим световима, створеним мимо узора и модела, смрт није поседовала онај коначан значај који је прибавила у нашем, ни мртваци нису могли да полагају право на неку изузетну пажњу, ни да буду повод за размишљање“ (107).

Како ту, „у хумкама, недалеко од Гадаре“, нису били неопходни „ни неопозиве одлуке, ни сложени компромиси“, свака негација је не генератор размирица, већ гарант нове конструкције. Када разговарају о пореклу и карактеру свога „егзила“, Ананије и Легион непрестано противрече један другоме, али противрече и себи самима, па изгледа као да оно *јесте* које никако да изговоре непрестано одмиче некуд испред њиховог говора, обезбеђујући том својом недодатности вечну промену, којом се, изван логике света из кога су избегли, подупире опстанак нових светова и освојене другачијости.

Игра у којој нико не побеђује и не обавезује никога да се придржава било чега, па ни својих речи. Јер, да ма која афирмација не би угрозила неузоритост, непоновљивост света и говора који је доноси, она се не сме претворити чак ни у назнаку било каквог модела, она мора противречити претходно казаном – мора се, дакле, ослободити логичких обруча језика –, као што се не сме бранити, већ ће собом само отворити простор за ново и другачије, у виду надлазеће деконструкције. Како би опстали на „једном месту“, а осећали да, иако један до другог, живе на два различита места, противуречни светови Ананија и Легиона одбацили су и најважнији уређујући принцип рационалног, заједничког простора: време. Неупотребљивост времена јесте дефинитивна, верификована и чињеницом одсуства идеје смрти. У амбијенту без времена и смрти, без понављања и хијерархичности овосветовне друштвене заједнице, сваки значај изгубила је сујета, а безусловну вредносну промоцију добило чисто задовољство. У својој екстатичности Ананије и Легион разлиставају све нове и нове слојеве некаквог скоро ониричког оптикума, у чијој равни се, сада за двојицу, једно изобличава у друго, а то друго као такво постоји симетријом и хармонизујућом различитости. Ананијево и Легионово јединство у различитости своје испуњење изнова задобија у дискурзивној инстанци „мудрог компромиса“. Како је „мудар компромис уобичајен међу њима и њиховим противуречним световима“, за двојицу лудака свако виђење оног другог, ма колико опречно виђењу првог, релевантно је толико да би удвојило предмет и отворило план даље мултипликоване еволуције тога предмета.

Два централна топоса новорођених светова јесу река и врт. Царски пут којим ће наићи Исус Назарећанин представљао је горостасу Ананију реку:

„Дубока је, врашки је дубока а нигде газа – скањерао се Ананије, показујући на једну окуку друма, која се као гуја увијала низ поље. Погледај, онај вртлог нема дна па ћемо се обојица утопити“ (114).

Један од два јарка крај друма, у коме се скупљало „још нескоре-ло бласто“, Ананијевом другу Легиону био је свето место: „(...) а ово је моја башта, моја плодна, благословена башта (...)“ (113) Легионова башта била је врт, у коме су, осим поврћа засађеног „дуж леја“, расле и мирисале замишљене руже. Благословени врт, као простор изван овог света, изван времена, изван морала, изван смрти⁷, јесте место врхунског уживања и као такав морао је бити брањен од странаца који су могли окрњити његову потпуну лепоту.

Исус не може да пронађе свој пут ни кроз један од два света у које је закорачио. Он, као неки нови Адам, мора бити изгнан из „прекрасних вртова“, јер ће његовим проласком бити упропаштено поврће, до кога је Легиону стало више него до туђег живота. Назарећанин, међутим, не сме прегазити ни Ананијеву реку, не само зато што је ова, по њеном творцу, опасна услед „винова и брзака“, па се у њој свако може удавити, већ и зато што Исус, као уосталом ни било који пролазник, не може да сасвим одобровољи путара. Пред онима који су унапред ослобођени грешности Исусова реторика је безизгледна:

„Путник се збуни. Према сопственом суду, он је ишао друмом, али осматривши Ананија, који је наг, горостасан и дивље сигуран у своје право загађеним телом притискивао цео видик, нађе да је ризикантно противуречити“ (111).

Назаретанину је немогуће проћи Ананијевим и Легионовим територијама јер се није, неприхватањем ризика противуречења, квалификовао за улазак у особени интерсветовни дијалог.

Упркос решености двојице безумника да погубе онога ко је пометео њихов мир, путник из Назарета успева да из тела својих могућих крвника протера онај смисао који није успео докучити, а

⁷ Осим што је царство метафизике, Еденски врт је и библијски топос праепистеме, праестетике и праестетског чина, који своје увек актуелно (транс)културно важење исказује кроз надвременску, надисторијску извесност божје промисли: „И засади Господ Бог врт у Едему на истоку, и онде настани човека, кога створи. И учини Господ Бог, те ни-коше из земље свакојака дрвета лепа за гледање и добра за јело, и дрво од живота усред врта и дрво од знања добра и зла. А вода је текла из Едема нагапајући врт, и оданде се делила у четири реке.“ (1. Мој 2, 8-10).

чије је неразумевање изискивало свој данак – жртву онога који не зна. Иако „у први мах Ананије и Легион нису осетили никакву значајну промену“ и „ништа видљиво их не напусти да би се преселило у крдо“, као што „ништа ново их не насели“ (116), егзорцизам је био делотворан и осим што је двојицу безумника ослободио опседнутости, иницирао је, не евокацију, него поновно догађање постанка света. Репризирање генезе, у експерименталној ситуацији, уприличено је не би ли се произвеле и одређене епистемолошке и поетичке консеквенце мајеутичког чина. Располагање истином показује се пресудним у освајању апсолутности, као и у свођењу на социјализацијом откривену овосветовну условност:

„Забезекнути више него престрављени, лудаци су присуствовали порођају једне заједничке истине, коју су до тада тако срећно разликовали – рекао бих избегавали да је избор био у њиховим рукама – и од које су образовали и користили две сасвим опречне“ (116).

Приповедачев коментар, она рекао-бих-инстанца, одржава присутност самосвести приповедања, које је на почетку приче „Чудо у Гадари“ тријумфално репрезентовало своју свемоћ ослобађањем од грешности и иницијацијом самог лудила у повлашћени простор естетског, да би сада, пошто је примило фигуру лудила, приповедање раскрило аналогију, сходно којој се стање поседнутости, стање недокучивих смислова и лудило као такво препознају као својства иманентна чину уметничке креације. Нарочитост промене која је прошла кроз тело и дух Ананија и Легиона јесте у општем аутоматизујућем реконструисању света:

„Најпре их обузе несвестица, паучинаста слабост чула која не брише свет него га само привремено претура, изобличава као под неким дебелим сочивом, преудешава у нову целину и новопечену хармонију, састављену од старих, злоупотребљаваних, на немогућ начин скрпљених парчића (...)“ (116).

Потпуност досад невиђеног, „новог новцијатог света“, само је опсена, иза које се порађа велика превара, опсена иза које стари, злоупотребљавани, немогући односи настављају своју владу. Кривотворено обнавља право првенства.

Свет чије су састојке Ананије и Легион употребили да би створили своје плаве и зелене светове није избрисан, већ је подвргнут страховитој цензури. „Сасвим различити, несагласни, искључујуће противречни и неспојиви“, светови су, „као под неким дебелим сочивом“, насилно преведени у „новопечену хармонију“. Изобличавањем „под неким дебелим сочивом“ ствари се доводе у поредак, оно што је исто као нешто друго мора се као такво, као исто,

свепризнати. Метафора оптичке контроле и уређености промовише свет у коме све ствари стоје онако како их „Отац у први дан постави, онако како сви морају да их виде“ (117). Уприличивши репризу постања света, Пекићев приповедач, као и Пекић сам проблематизују, сумњиче тоталитарни режим историје која редукује, обавезује и санкционише. Не више „ни плаве шпиље, ни зелене каскаде старих светова, старих лудачких васиона“, него „новопечена хармонија“, сагласно којој се, а „под неким дебелим сочивом“, рађа једно исто за све. Свет је обавезан на мањак трагичних размера: крај толико погледа, једно не може бити више до то суспрегнуто, неживотворно једно. Свет „једне заједничке истине“ јесте и свет извесности чињенице смрти. Оно што се „у грчевима родилачким“ догађало за Ананија и Легиона беше дотад непознато – убитачно. И „цветна Легионова башта“ и „бистра, плаховита Ананијева бујица“ преобразиће се, „у грчевима родилачким“, у аргумент победе смрти – „у ружан гроб са сурим земаљским наносом избаченим у висину“. Поновљеном церемонијом стварања света, „само за њих двојицу“, бележи се злослутни анахронизам, у коме ће се, диктатом стравичног ритма, догодити, и обесветити, најсветије у овом свету – рођење.

Ананијев и Легионов прелазак из њихових засебних светова у овај заједнички, у „нов новцијат свет“, обележен је као прелазак из метафизичких сфера у колективним надзирањем орочено и омеђено физичко станиште, али и као прелазак (или повратак) из естетике изобиља и лепог у пуну земљу, у царство ружног:

„Свет је сада изгледао опустошен, изанђао, ненасељен. Личио је на слику са које је киша спрала боје, на догађај коме је обичност унапред одузела сваки значај. Сваки мирис је изветрео из њега, сваки се звук у њему угушио, сваки покрет скаменио. А то и није било оно најгоре. Дотукло их је сазнање да је тај свет, поред осталих мана, сада и једнак за обојицу. Пошто је био једнак, постао је намах на неки начин и тесан“ (118).

Изазов је у (де)конструктивном приступању ружном, будући да треба, још једном, проверити његову естетичност, призвати нову поетичност. Јер „не треба ни тренутка сумњати да је први интерес ружног да се представи као лепо“⁸. Стојећи пред разоткривеном умртвљеношћу и ништавношћу, нагост двојице безумника позива ново писмо, нову одежду. А можда ће се баш конструкцијом која де-

8 Александар Петровић, „Култура лепог у времену ружног“, *Наслеђе*, број 9, Крагујевац, 2008, 10.

конструише себе уметност избавити, јер и кад се „слика састоји од читих логичких немогућности, то је не спречава да остане лепа“⁹.

Сачекавши „оно што ће доћи“, Ананије и Легион израстају у хроничаре некакве нарочите промене у себи и у свету изван себе. Новозатечена наopakост у положају ствари само региструје последње облике несмирениости услед неизбежног нарастања ништавности. Пошто ствари нису друкчије но онакве каквима их сви виде – а ствар је у својој непокретљивој извесности и презентности сасвим утврђена: она се не сме сумњичити у своме постојању, јер постоји, па се као постојећа и мора видети; и она се, потом, за све мора одазивати само на један од свих могућих начина – има се толерисати тек подношљива различитост онога што би могло бити и сасвим исто (али ипак није), јер се под неподношљивим притиском подношљиве различитости ниједан живопис истог предмета не може отргнути својој надзиратељској ништавности, никада се неће моћи (јер је немоћан) истински пре-по-родити, устајући потом као оно непоновљиво, најбожанскије: живот.

А тамо где где се „ништавно разликују живописи истог предмета“ (106), мора се предузети нешто како би се измакло имитацији, у корист поновног искуства живота (не његове репризе), како се, бар за делић свег времена овог света, властита садашњост не би живела као будућност коју смо већ оставили иза себе, како би се, бар за делић космичке секунде, могао осетити и један свет *слободан и без мере*, свет у коме страх не би био делотворнији од среће. Али може ли „живопис истог предмета“ надвладати обезвређујући суд заједнице и у пуноћи свога значења бити то – живопис? Може ли се стварима допустити постојање које могу да имају, али им бива општом (зло)употребом ускраћено? Који је то рад потребан за излазак из сенке подношљиво различитог, рад на корист избављења? Писати живо, писати живот, писати тако да буде живот – уметност и литература пристају да поднесу терет (и да понесу ожиљак, белег беснила) сањане неподношљивости. Али и уметност и литература које ризикују, које се не чувају на безбедној удаљености од предмета о коме сањају, које пристају на контроверзу. Јер храбро је бити више од књиге о томе – бити књига која јесте то.

Бити паметан а не луд – препорука је којом човек савременог света пристаје на обневиделост, пожурје обневиделост и претвара се у *беспримерно ошуйљење*. Преживљавати, а не живети, знати, а не осећати, никад више, а не увек, покоравати се, а не стварати – д(в)оличност је новорођеног света. И одједном оно разрешујуће

9 Исто, 11.

екстериоризовање свести приповедања с почетка приче „Чудо у Гадари“, оно „нека им буде опроштено“ – не важи. Глас те свести на крају приче „Чудо у Гадари“ емитује истину о друкчијој врсти коначности, не више оне у којој ће Ананије и Легион живети изван морала – изван осуда и казни – већ оне у којој дезинтеграција виших стварности, објава краја метафизике уводи у дезонтологизацију: „Речју, никад више неће бити своји, и мада нису знали тачно куда ће их то одвести, беху потиштени“ (118).

Мисао новог века: не бити свој и не знати куда то води.

Три пута, у узастопним реченицама, поновљено „никад више“ – *Nevermore, Nevermore, Nevermore* – отвара и једну елегијску деоницу, у којој се жал због изгубљеног више не може певати (јер је звук у „новом новцијатом свету“ угушен, а и: „Нису смели много да говоре, јер сада беху паметни па им брбљивост није доликовала.“ (119)), већ само мислити, ћутати, као што се и сама смрт непрекидно ћути и мисли:

„Умиру наши ђаволи, мислио је Ананије, умиру наши ђаволски светови, умиру наше бујне баште, плаховити брзаци, зелени и плави гласови у сумрак, заувек цркавају камиле и коњи, руше се раскошне Салмонове одаје и безваздушне Ваалакове тамничке јаме, а Легион, као да је настављао његову тугованку, мишљаше: друм је друм, јарак је јарак, гроб је гроб и свиња је свиња“ (118-119).

Осећање новог века: потиштеност.

Ананијево сучељавање са наopakим светом бележи и један надражај могућег сновиђења: „Ананије је обесхрабрено пиљио у предео. Није га познавао, па ипак као да га је у неком сну већ видео“ (117). Али у том сну елементи предела нису били овако ђаволски испретурани: „Не овако изопаченог, и не овако одурног“ (117). Из сна се излази у дијаболички простор красног новог света: „Свуда око њих, са несигурношћу новог света, дисао је нов новцијат свет“ (117). Иронија разобличује свет који налогом *онако-како-сви-морају-да-их-виде* жели да се самоуреди баш кроз прескрипцију чина виђења али и да кроз обавезујућу истост притаји, прикрије нешто друго. Своју двострукост свет цензурише, интелектуално маскира, концептуализује, постављајући између свих и свега једно дебело сочиво. Блаженство новог века: равнодушност.

Ако уистину „умиру наши ђаволи“, зашто Ананије и Легион „никад више неће бити своји“ и зашто не знају куда ће их та нова поседнутост одвести? Ако су у „новом новцијатом свету“ лепе ствари постале убитачне, ако се уместо „плаве шпиље“ и „зелене каскаде старих светова, старих лудачких васиона“ види само утврђена

Гадара, што је „крезубим зидовима излагала своју безбојну сенку“, ако се пребивалиште преображава у „ружан гроб“, атови и камиле у помахнитале свиње, а брда „проклето су црна“, с нарочитом пажњом примићемо Исусове речи: „Нема врта осим божјег. Нема реке осим божје. Све друго је од ђавола“ (118). Фигуре „наших ђавола“ можда нису друго до опсена којом треба избрисати трагове једног Другог, чије се присуство таји, распршити утврђено стајалиште једном Другом кроз кога се гледа а ко се не види. Наведени да се запитају „шта је било с ђаволом“ Ананије и Легион, смешно паметни, бивају обманути одговором: „Умиру ваши ђаволи!“ (118).

Питање новог века: где је ђаво?

Ако *Време чуда* можда и није књига на чијим страницама Бог и Сатана поново одмеравају своје снаге, могло би бити књига која се тка дијалогом своје тренутне поседнутости и покушаја да се ослободи демона, да задобије слободу, што ће је увести у стање, парадоксално, могуће нове поседнутости. Књига која поседа себе саму, хотећи да израсте, да се успостави као боголика фигура, као личност. Али и књига која поседа и читаоца, који се над ову надноси, у овој огледа и који од ове не може лако да оде, ослушкујући из ње и свог тренутног демона, самоиспитујући се на путу жељеног ослобађања и узношења. *Време чуда* познаје сенку онога што се не види, што пригушује свој глас – ветар или шапат? – што се издаје за нешто друго, што лаже, што смрт упризорује, што усмрћује. Али је Пекићева прва књига и она која је Речју обоготворена, или, можда, књига која живи чекајући бога. Али и као свако истинско сведочанство речи, права је књига она која све може, и баш зато ништа не мора, која може да буде о смрти, а да не буде смрт, која може да буде о животу, и да буде живот – јер моћи значи издићи се изнад оне линије која дели одсуство сваке покретљивости и наде у промену и пуноћу обећања да се буде. *То, што.*

Апострофирајући (сопствено) лудило, литература, у корист тајанствености света, у корист истине света, „блефира“ тај исти свет, који би се, у својој обневиделости, могао окренути против ње. Сећајући се греха арбитраже у Едену, литература признаје науку *Постјања*: „Личност је сведочанство за речи, а не обрнуто“¹⁰. У одупирању метафизичком злу, лудило порађа прозирну истину и осваја прилику за излазак из ништавне сличности, за излазак из **мора**, у **може**, које ће допустити *вечитију идентичности* *самоме себи*, које ће сачувати тајну, сачувати истину и – отворити свет.

10 Јасмина Ахметагић „О истини и лажи“, *Кораци*, 5-6, 2007, 108.

Ананијево и Легионово исцељење показује се као фундаменталан и ненадоместив губитак. Јунаци ће се невољно вратити свету чија је садашњост „неизмењиво и фундаментално другачија од недавне прошлости“. Али, ако је нешто ненадокнадиво изгубљено, можда је нешто фундаментално и непредвидиво стечено у животу књижевности после „имплозије“ или „катастрофе“? Конзервативни постмодернисти говоре о безнађу постмодерне културе, која нема више куда да оде, али је новост зазивање теорије постмодернизма (или неке нове књижевне теорије) која ће бити у стању да, из пустиње у коју су враћени Ананије и Легион, обећа будућност бољу од прошлости. Може ли се, међутим, макар и наслутити појава толике и неповратне провокативности, толике и неповратне лудости, односно неке егзотичности која би све познато и све обично уздрмала као ниједна никада раније, која би учинила да, „у свету у којем ништа није шокантно“¹¹, не би пропали, као бесмислени, као некад дадаистички, покушаји постмодернизма, пост-постмодернизма (...)?

Али, може ли лудило да избави књижевност ако књижевност не може да избави лудило, будући да га и она сама надзире и вара привидом фамилијарности, јер строго контролише и управља то сродство према рачуници своје ма и најмање прихваћености? Литература апелује на уважавање лудила, али га сама употребљава да би у свету ослободила себе, своју реч, не лудило, и тако, у највећој тишини – упркос шуму свих пробуђених речи – опозива своју наклоност. Уколико није реч о лудилу самог креатора, ствари су веома предвидљиве, али је озбиљна станка пред догађајем лудила аутора дела. Покажите бар једно уметничко дело које је истодобно дело безумности и које је безумно дело. Може ли књижевност уистину да поднесе лудило свога творца и буде дело, а да се не распрши у безумљу, да не пот-падне под силу која се обара и на оно што сама створи? Све снаге смо упрегли како бисмо нашли краја трагањима за фигуром тако чистог, тако величанственог јединства, испустивши из јавности света истину највећег, а неказаног страха: крај је одавно нашао нас. Затварање лудила не помера нас никуд, ми смо већ усред краја.

Одбијамо да се истински сусретнемо са лудилом – а можда би се тај сусрет догодио баш на трагу Исусовог пута саучествовања у свим светским невољама, трагом сигурне победе над смрћу –, софистицирано га и надаље држимо на одстојању, упркос кицошењу

11 Devid Lohner, „Postmodernizam i dadaistički pokret“, preveo Vladimir Mates, *Treći program*, broj 127-128, III-IV, 2005, 352.

бригом за безумне, коју ћемо свакако наплатити, као да и нисмо наплативи, и живимо у темељној брижности као темељном неразумевању, спокојно, славећи пригодно отпаднике којима се нећемо придружити, које нећемо себи придружити, јер се одмичемо од могуће тачке нашег властитог лудила. Пригушење страха од краја – *Ускоро о томе ништа се неће знаћи* – неће одложити његову сигурну победу, као ни пресуду која потом долази. Лудило лишава страха и прихвата крај, али иде и после краја, оставља га иза себе и отвара се вечном трајању. Визија апокалипсе управо уписује потврду доласка нове земље и новог неба. Али та визија, мимо несумњиво уметничких квалитета свога говора, опомиње како познатом необичношћу своје појаве – „Испуњен Духом у дан Господњи, чух глас иза себе, силан као труба, који говораше: 'Што видиш напиши у књигу (...)'“ (*Откр* 1, 10-11) –, тако и објавом себе као коначне историје и најдубље истине света, против којих овај не може: „Напиши, дакле, што си видео, и што јесте и што ће бити после овога (...).“ (*Откр* 1, 19).

Али, ако лудило може да живи највећу невољу и највећу радост, шта у поређењу с њом може књижевност? Бити егзорциста, лицемер или спасаца? Зазивати лудило или естетику? Шта можемо ми: поднети устукнуће уметности пред лудилом, прихватити њен опстанак и пригрлити је, или се утопити у лудилу, или, можда, безизгледно пасти у пустош умирене стварности? Одгонетнути и определити се: *Стварно, у поређењу с чим?* Литература живи речима, лепо, лудило може да ћути о себи и да при том не изгуби ништа од своје снаге, од свог визионарства. 'Стварност' се роботички самоиспомаже, прерађује своје састојке, мами угодношћу и све се више горди самодовољношћу. Но, ипак се чини да нису све радости напустиле овај свет, макар књижевност никад и не дорасла лудилу. Макар некад и, као непотребна, некорисна, отишла из света. Јер, можда, бар дотад, није изгубљена спона која не дојављује истодобност лудила и уметности, већ показује некакву њихову целисходну међузависност: уметничка природа може погодовати доласку безумности, а из безумља се, као из сна, излази у књижевност, излази поново у свет, како би се у овоме оснажено и полемички суделовало. Кроз фигуре посредовања и дијалогичности свет уплашен да види све, до краја, и после краја (јер ће (му) се судити), још увек пристаје на извесну меру нелагоде, напетости, али и учтивости: пристаје да чује, или бар да наслућује, да се обазире, или бар да мисли себе – упркос редукцији тога на шта се пристаје. У смрти је сигурност, али страх ипак тражи прилику за своје исцељење у будућности. Треба,

коначно, мислити и о томе. Јер, разоткријмо свој оптимизам: „(...) полудећемо ако и даље будемо мислили.“ (120)

Извори

1. Библија – *Светио писмо Стариоџ и Новоџ завети*, *Стари завети* по преводу Ђуре Даничића и *Нови завети* по преводу Вука Караџића и Светог архијерејског Синода и преводима Светог владике Николаја, Глас цркве, Александрија, Ваљево, 2005.
2. Pekić, Borislav, *Vreme čuda*, Solaris, Novi Sad, 2006.

Литература

1. Ахметагић, Јасмина, „О истини и лажи“, *Кораџи*, 5-6, 2007, 105-109.
2. Брениген, Едвард, „Субјективност као нараџија“, *Реч*, број 35-36, јул-август 1997, 151-154.
3. Леви, Павле, „Океан Соларис“, *Реч*, број 35-36, јул-август 1997, 168-172.
4. Lohner, Dejvid „Postmodernizam i dadaistički pokret“, preveo Vladimir Mates, *Treći program*, broj 127-128, III-IV, 2005, 343-352.
5. Петровић, Александар, „Култура лепог у времену ружног“, *Наслеђе*, број 9, Крагујевац, 2008, 9-18.

Časlav Nikolić

THE GARDEN OF EDEN OF *THE TIME OF MIRACLES*

Summary

The paper examines the multilayer implications of the figures of madness in relation to the image of the Garden of Eden in the story “Miracle in Gadara”, taken from *The Time of Miracles* by Borislav Pekić.